

MITMUS, HÄGUSUS, NIMED

Kui inimesest rääkides kasutame tema nime mitmuse vormis, on sellel halvustav tähendus. Mäletan uue iseseisvusaja eel peetud poleemikast fraasi „Need Savisaared ja...”. Stalini-aegsetes tekstides võisid „Tuglased ja Semperid” või „Zoštšenkod ja Ahmatovad” kõlada otse kurjakuulutavalt.

Inimväärikus tähendab seda, et inimene on indiviid, on tema ise, mitte osa mingist ebamäärasest kogumist. Mitmuse kasutamine eitab meie individuaalsust, alandab meie väärikust, teeb meist isegi mingid *Untermensch*’id, mitte-päris-inimesed. Mitmuses nimi on lähedane nimetusele, nimeta-olemisele. Ligikaudu sama efekt on sellel, kui kellestki rääkides kasutame sõnu *keegi*, *mingi* või *mingisugune* ~ *mingisugused*: *keegi Kaplinski*, *mingid Kaplinskid*..., niisama ka *igasugused*. Ka siin on tavaline mitmusevorm.

Mitmusevormi kasutades räägime eesti keeles ja mõnes muuski keeles (nii näiteks vene keeles) ebamäärasest hulgast. *Raamat* või *inimene* on oma ainsuses kindlalt määratud, *raamatud* või *inimesed* ei ole, neid võib olla kaks või rohkem. Teisisõnu: mitmust kasutades ei anna me informatsiooni selle kohta, kui paljudest objektidest räägime. Selleks on vaja lisada sõnu, näiteks öelda, et raamatuid on kümme, või siis määramatust vaid mõnevõrra vähendades – rääkida *mõnest inimesest* või *hulgast inimestest*. Huvitav on, et eesti keeles ei kasutata arvsõnadega koos mitmusevormi nagu meile tuttavates Euroopa keeltes. Ütleme *viis raamatut*, mitte **viis raamatud*. Ka vene keeles ütleme *пять книг* ja *пять мальчиков*, kuigi mõ-

nel puhul kasutatakse siiski ka mitmuse vormi: *две деvушки*. Eesti keeles tuleb siis määratuse-määramatuse opositsioon eriti selgelt välja. Kui räägime objektide arvust, on tegu määratusega ja mitmusevormi ei saa kasutada.

Mitmusevormi kasutatakse ka sõnapaarides, nagu *kopsud-maksad* (siseorganid), *noad-kahvlid* (söögiriistad), *käed-jalad*, mis tähendavad üldmõisteid ja on üldiselt samamoodi hägusad, selgelt piiritlemata tähendusega.¹ Võib vaielda selle üle, kas siis, kui räägiti, et piknikule tuleb kaasa võtta noad-kahvlid ja tassid-taldrikud, on sellega mõeldud ka lusikaid, kruuse ja joogipudeleid. Selline sõnapaaride kasutamine üldmõistete väljendamiseks on soome-ugri keeltes väga tavaline ja seda kohtame ka vene keeles, eriti vanemates folklooritekstides. *Гуси-лебеди* tähendab veelinde üldiselt, *злата-серебра* väärismetalle nagu kuld ja hõbe meie rahvalaulude parallelismis. Nii soome-ugri keeltes kui ka vene keeles kasutatakse siin peaaegu alati mitmusevormi, kuigi näiteks inimesel on ainult üks maks. Võib või vähemalt minu lapsepõlve aegu võis öelda *naised-lapsed* ka siis, kui mõlemaid on ainult üks.

Tavalistest sõnadest paaride kõrval on eesti keelele nagu paljudele Euraasia keeltele omased paarid, kus üks sõna on „kajasõna”, mis teist vähe muudetult kordab ja omaette esineda ei saa. Sellised sõnapaarid on näiteks *tühi-tähi*, *kimpsud-kompsud*, *nii-naa* ~ *nii ja naa*,

¹ J. Kaplinski, Ideofoonidest meil ja mujal. – Keel ja Kirjandus 2010, nr 2, lk 133–136.

mitmed-setmed, sodi-podi jne. Ei ole selget piiri selliste sõnapaaride ja päris ideofooniliste sõnapaaride nagu *suri-muri, sinka-vonka, kihma-kohma* vahel. Võib öelda, et mõlemal puhul on tähenduste hägusus veel suurem kui lihtsalt mitmusevormi kasutamisel. Vahe on selles, et mitmuse puhul on määramatum objektide, hulga elementide arv, sõnapaaride puhul see, mis elemendid hulka kuuluvad, st tegemist on nn hägusa hulgaga (ingl *fuzzy set*).

Mõlemal puhul tähendab määramatus individualiseerimatust, isegi segasust. Nii pole ime, et sõnapaare, eriti ideofoonilisi sõnapaare kasutatakse sageli selleks, et otse näidata põlgust või siis osutada, et tegu on millegagi, mida ei tasu tõsiselt võtta, millegagi, mis on *tühi-tähi, kila-kola, kribu-krabu*. Ideofoonia ja sellele lähedased sõnapaarid jäävad rohkem või vähem väljapoole ratsionaalset diskursust. Nii on neil oma koht suhtlemises lastega, keda me samuti ei pea täisratsionaalseteks inimesteks.

Nimi on kindlalt seotud nimekandja individuaalsusega, seda sidet on peetud lausa maagiliseks, nimes on nii muistsetel aegadel kui veel XX sajandi filosoofias-teoloogias² nimekandja olemuse

kajastust või isegi seda olemust ennast. Nii on nime moonutamine, olgu siis kasutamine mitmuses või kuidagi teisiti, enamasti seotud naljaga, nimekandja mõnitamisega või on siis erilise intiimsuse väljendus, nagu hellitusnimed slaavi ja romaani rahvastel: *Иван – Ваня, Ванюша; Concepción – Conchita*. Nime hellitusvormid rõhutavad seda, et nimekandjasse suhtutakse hästi, nii nagu suhtutakse lapsesse,³ et kõneleja peab teda lähedaseks ja tal pole tema vastu halbu kavatsusi. Oluline on, et üldiselt ei kasuta laps vanema nime deminutiivvormi.

Keeleteooria seisukohalt võiks siis ilmselt sõnapaare nagu *kimpsud-kompsud, kila-kola, sodi-podi*, kus kajasõnas on muuhulgas sage ka deminutiivsusega seotud *i*-vokaal, ja mitmusevormi kasutamist ainsuse asemel lugeda nähtuseks, millel on deminutiivsusega sarnaseid funktsioone. Semantilisel – ebamäärasuse, hägususe rõhutamine. Pragmaatilisel – kirjeldatava väiksuse, väheolulisuse, vahel ka põlastusväärse rõhutamine.

JAAN KAPLINSKI

² П. А. Флоренский, Имена. Москва: Мысль, 2000.

³ P. Kehayov, R. Blokland, Mittesufiksaalne deminutiivituletus eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat, nr 52 (2006). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2007, lk 107.